

גן העדן האבוד: שקיעתו ונפילתו של העולם הערבי

מרק סילברברג

ברכה, מאחר שבהשפעתה התעכב פיתוחו של המזרח התיכון הערבי, והתוצאה הייתה תגובה שלילית במיוחד לעליית השליטה המערבית בעולם.

עם הרפורמציה, הרנסנס והמהפכות המדעית והתעשייתית שנטעו שורש במערב אירופה (החל מסביבות המאה השש עשרה וביתר שאת במאות התשע עשרה והעשרים), צמחו עושרו של המערב, עוצמתו והישגיו המדעיים והטכנולוגיים. הוא לחם את מלחמות הדת שלו ובסופו של תהליך הפריד את הכנסייה מן המדינה. כתוצאה מכך נוצר מעמד ביניים משכיל, חילוני ובעל חשיבה עצמאית, שאיננו כבול בדוגמה הדתית – מעמד ביניים שהיה נכון לקרוא תיגר על מסורות עתיקות של למידה כמעט בכל תחומי העשייה האנושית – אמנות, ספרות, אסטרונומיה, מתמטיקה, כימיה, מחקר מדעי ופילוסופיה. הרנסנס המחשבתי הוא שהוביל לצמיחת החילוניות והעליונות המדעית והטכנולוגית של הציוויליזציה המערבית, לטרנספורמציה של מוסדות הציבור ולהעצמת החופש והאחריות האישיים, והוא שהותיר את העולם הערבי מאחור, במרירותו.

לואיס טוען שהצלחתו של מוחמד, שייסד לא רק את הדת המוסלמית אלא גם **מדינה שהדת שולטת בה והיא בלתי נפרדת ממנה**, גרמה ליצירת חברה טוטליטרית מעצם טבעה, כבולה בחוקים ואיסורים שהפכו אותה לסטטית מכדי להסתגל ולהתחרות במערב שבו הנצרות, לאחר הרפורמציה והרנסנס, לא תבעה עוד שליטה על תחומי הפוליטיקה והכלכלה. ובקצרה, העובדה שהאסלאם לא הפריד מעולם בין הדת למדינה גרמה לעיכוב התפתחותו של מעמד ביניים משכיל, חילוני ובעל חשיבה עצמאית –

תומס פרידמן כתב פעם, "טרור אינו נובע ממצוקה כספית. הוא נובע ממצוקה של כבוד"¹. "ואם אכן כך, אזי ראוי העולם הערבי להאשים רק את עצמו. המערב, הם טוענים, אשם בהידדרותם. גישה זו, נפוצה כיום במזרח התיכון ביחס לנבלים שראשיתם במונגולים, דרך האימפריאליסטים האנגלו-צרפתים והיהודים וכלה באסלאם עצמו. אבל זהו רק חלק קטן מסיפור גדול בהרבה. חיבוריו הקלאסיים של ברנרד לואיס, פרופסור אמריטוס ללימודי המזרח הקרוב באוניברסיטת פרינסטון, מבהירים היטב כיצד התנוונה האימפריה האסלאמית הגדולה של ספרד המאורית לכדי רדידותו התרבותית והכלכלית של העולם הערבי בימינו. השנאה האסלאמית, על-פי לואיס, היא תוצר של התנגשות בין הציוויליזציות המערבית והאסלאמית, ותגובה אסלאמית היסטורית לחילוניות, לרנסנס ולמורשת היהודית-נוצרית.

בספריו על "שורשי הזעם האסלאמי" ו"מה השתבש", מפרט לואיס כיצד שינויים חברתיים, כלכליים ומדעיים אדירים במערב בתקופת הרנסנס ולאחריה, בקושי הטביעו חותם כלשהו בעולם הערבי לאורך כמעט מילניום שלם, ורק בראשית המאה העשרים החלו להבין שם את השלכות הפיגור שלהם – בערות, עוני ודיכוי פוליטי ודתי. כאשר נוכחו לדעת כי זוהר הח'ליפות האנדלוסית שלהם מדרום ספרד של ימי הביניים הועם בידי המערב הן מבחינה תרבותית והן מבחינה צבאית, הם בחרו לצייר לעצמם דיוקן של קורבן, ולחפש שעירים לעזאזל ואמתלות במקום להתמודד עם מומיהם שלהם.² לואיס מוכיח כי בהצלחתו המוקדמת של האסלאם, הייתה משום קללה יותר מאשר

1. Thomas Friedman, "The Land of Denial", *The New York Times*, June 5, 2002.

2. George Melloan, "Puzzling Over What Makes Arabs So Fractious", *The Wall Street Journal*, July 9, 2002.

עו"ד **מרק סילברברג** עומד בראש הפדרציה היהודית בצפון מזרח פנסילבניה. הוא מרבה לכתוב אודות סוגיות הקשורות למזרח התיכון ומאמריו רואים אור בכתבי עת רבים. מאמרו הקודם בנתיב, "אסטרטגיה של תבוסה – הפעם ישראל וארה"ב" ראה אור בגיליון ינואר 2008.

אבן היסוד שעליה נבנות הטכנולוגיה, ההמצאות והיזמות המודרניות.

בשל אי-התפתחות זו נעשתה הדת האסלאמית עצמה מעורבת בהידרדרות מעמד העולם הערבי בהשוואה למערב. המוסלמים חונכו להתייחס אל הנצרות כאל דת נחותה מן האסלאם. בעיצומם של שינויים כבירים קפאה המנטליות האסלאמית על שמריה. ערבים מוסלמים מעטים יחסית ביקרו באירופה, וממשלותיהם לא הקימו קונסוליות במערב הנוצרי. הם פשוט לא סברו כי ניתן ללמוד דבר מועיל כלשהו מהכופרים. שכן האסלאם מייצג אחרי ככלות הכול את הדת האמיתית הסופית בעוד שהנצרות והיהדות הן הדתות הקודמות והפגומות. ו"אי-אפשר הלא להתקדם בהליכה לאחור".³

ברנד לואיס מוכיח כי בהצלחתו המוקדמת של האסלאם, הייתה משום קללה יותר מאשר ברכה, מאחר שבהשפעתה התעכב פיתוחו של המזרח התיכון הערבי

וזהו הליקוי הבסיסי בתרבות האסלאמית – אמונתה העיקשת בעליונותה. זהו הרעיון הנטוע בקוראן ובאסלאם – לפיו התגלותו של מוחמד מייצגת את ההתגלות הסופית והמושלמת של האל האמיתי היחיד. כל ההתגלויות הקודמות (ובראש וראשונה המקרא ולצידו ספרי הבשורה המהווים את אושיות התרבות הלא-מוסלמית של המערב) נפסלו, וחסדיהן (בעיקר היהודים והנוצרים) הוכרזו ככופרים שדחו את ההתגלות הסופית מתוך שחיתות וזדון.

לקראת המאה האחת עשרה נבלמה החשיבה העצמאית (איג'תיאהד) באווירה של חוסר סובלנות. קודם לכן (במיוחד בתור הזהב של אנדלוסיה, ספרד) התירו השליטים הערבים למלומדים לחקור ולבחון רעיונות לא רק על-פי פרשנויות קיימות, הגדרות נתונות ותקדימים משפטיים, אלא גם על-פי עיונם שלהם בטקסטים. אבל לא עוד. כעת הנרקיסים הדתי חבֵר לתרבות האסלאמית. כל חדשנות נתקלה בחשדנות. אתנוצנטריות זו, הובילה לאמונה כי כל מי שאיננו בקי בתורת האסלאם (כפי שנתגלתה למוחמד) ואיננו שומר את מצוותיה, הוא ברברי וצאצא של חיה, ומאחר שהתרבות האסלאמית היא מאלוהים והאסלאם, הוא דת האמת היחידה, שאר הדתות אינן אלא כפירה.

אך השלכות נוספות ומסוכנות יותר נבעו מן הפרשנות הנרקיסטית של האסלאם. הערבים הפכו מאומה כובשת נאורה לאומה נכבשת, כאשר האימפריות של מֶחְמֶד הכובש ושל סולימן המפואר החלו להתכווץ. כתוצאה מכך הסתגרה ההלכה האסלאמית בתוך עצמה והפכה לחוק הג'יהאד

האוסר כל חיקוי של הכופרים או מגע איתם. עליונות האסלאם הייתה לנתון, מכאן שאת תבוסת האומות האסלאמיות מידי הנוצרים ואת הקמת הקולוניות הנוצריות בתוכן ניתן היה לייחס רק לשימושם של הנוצרים בשקרים, בגידה והונאה.

עוד מאז הכריז השיח' אַבְּן תַּיימֶה (מלומד סורי מן המאה השלוש עשרה ואביו האידיאולוגי של מה שאנחנו מכנים כיום האסלאם הפשיסטי) כי העימות עם הכופרים הוא אחת ממטרות ההלכה האסלאמית, יצרה הגישה המתנשאת הזו מחסום פסיכולוגי בין הערבים לבין התרבות המודרנית, והובילה לַבְּנָאוּם ההשקפה שלפיה המוסדות, המדעים, הערכים האוניברסליים ואפילו הטכנולוגיה שמבית היוצר של הכופרים – כולם בגדר כפירה. אבן תַּיימֶה, האמין כי על מנת, שהאסלאם ישיב לעצמו את כוחו, צריכים המוסלמים לדבוק בטקסטים המקוריים של האסלאם אשר נתגלו למוחמד מידי אללה – ללא כל תוספות או פרשנות יצירתית. כתוצאה מכך, נדרש היתר באמצעות פְּתוּוּה לכל דבר שייבאו מוסלמים מחוץ לעולם הערבי. אלה המצדדים כיום באסלאם הג'יהאדי מבקשים לנקום בצלבנים המודרניים (שמייצגות ארצות הברית וישראל) ובכופרים. חכמי האסלאם הניחו כי האסלאם הוא הידע היחיד שהמוסלמי צריך לרכוש. ידע משמעותו הייתה "ידעת האסלאם", ולימוד של כל ידע מסוג אחר נחשב לחטא או לפחות ערך, אלא אם הייתה בו משום תרומה לג'יהאד. לכן הוזנחה ואף נאסרה השאיפה לרכישת ידע המוכרת לנו בעולם המערבי (למעט ידע שמקורו ישירות באסלאם).

לידתה של מדינת הלאום הערבית

בתחילת המאה העשרים, עם קצה של הח'ליפות האחרונה שהובילה מבחינה תיאולוגית את המוסלמים הסונים למעלה מ-500 שנים, פָּשְלו העות'מנים לאמץ את אהבת המערב הנוצרי לקידמה טכנולוגית, את השינויים הגורפים במוסדות הציבור, את עליית חירות הפרט והאחריות האישית, את השינוי החוקתי שתמך בשינויים אלה ועודד אותם – את צמיחת מושגי המודרנה. הם בזבוז את הונם העצום שנצבר בימים שבהם שלטו על התיב היבשתי שבין המערב למזרח, ומעולם לא התירו לחינוך עממי או לתיעוש להפוך לחלק מן המרקם החברתי באימפריה שלהם. הם הגבילו את ההשכלה ללימוד הקוראן בידי גברים – השכלה שלא הלמה כלל חברה תעשייתית מודרנית – ואף העצימו את הבעיה כשייבאו מהמערב רק נשק, יועצים ומפעלים צבאיים, במקום את ערכיו.

לאחר מלחמת העולם הראשונה קיבלו בריטניה וצרפת לידיהן את הפרובינציות הערביות של העות'מנים ויצרו מדינות ערביות חדשות. מדינות אלה, נוסדו כמכשיר להגנת ו/או העמקת היעדים האסטרטגיים של הכוחות

³ Fritz Lanham, "What Went Wrong: Bernard Lewis Probes Islam's Response to the West's Power", *Houston Chronicle*, Jan. 19, 2002.

וחסרי ביטחון בלגיטימיות שלהם, מכורים לאלימות, מוכי נפוטיוזם ושחיתות, והחשוב מכול (מבחינתם), הם היו מוגנים בידי שירותי ביטחון ומודיעין אכזריים שפיקחו על כל היבטי החיים הערביים. אלפים הוצאו להורג ונכלאו, מיליונים נמלטו לגלות, ומרקמה המוסרי של החברה הערבית הלך ונהרס בשיטתיות.⁵ בסופו של דבר נעשה הטרור למכשיר מדיני. לקראת סוף שנות השבעים, נציגיה האחרונים של החשיבה הליברלית המתקדמת ששרדו עד כה בעולם הערבי היו כבר מתים או נמקים בכלא או חיים בגלות.

הצלחתה של הלאומיות הפאן-ערבית צמחה עם התבוסה הערבית שהובילה להקמת מדינת ישראל ב-1948

כיום, חמישה עשורים לאחר גל העצמאות שסחף את העולם הערבי, המשטרים הפוליטיים במזרח התיכון טרם הצליחו לעמוד בהבטחותיהם. ברוב מדינות ערב השכיל הצבא לגזול את פירות העצמאות. מפקדים צבאיים היו לשליטים אוטוקרטיים, ומשמעת צבאית הייתה לחוק השליט. כעת פינו כישלונותיהם דרך להופעת הפשיזם האסלאמי בתור אלטרנטיבה למשטרי המוחאבאראת (שירותי הביטחון).

עליית האסלאמו-פשיזם

בשעה שהליגה הערבית התפצלה לקבוצות-קבוצות והעולם הערבי נותר משולל כוח מרכזי פוליטי או צבאי, הלכה וגברה האסלאמיזציה של הערבים. התבוסה במלחמת ששת הימים מידי ישראל סימלה משבר אולטימטיבי של האסלאם – ערבים מוסלמים נרפים ונחשלים הובסו על-ידי אויב כופר מודרני שהקים מדינה כופרת בלב האומה המוסלמית. מיליונים מעטים של יהודים הביסו מיליארד מוסלמים. העלבון, ההשפלה, היו בלתי נתפסים כמעט מבחינתו של הרחוב הערבי הממוצע. הציונות וישראל היו כעת לחוד החנית של הסער המערבי אשר גזל מהם את עולמם האהוב. הפשיסטים האסלאמיים ראו בקריסת הצבאות הערביים במלחמת ששת הימים עונש משמים, מידי אללה. בדומה למה שקרה בגרמניה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, החלו האסלאמיסטים לטפח תפיסה שלפיה הערבים המוסלמים הם עם עליון שזרים גזלו ממנו את מקומו החוקי תחת השמש. ועל מנת להשיב לעצמם את תהילת העבר שלהם יהיה עליהם להילחם לא רק במשטרי המוחאבאראת בארצותיהם שלהם, אלא גם בכופרים ובהשפעתם הפולשת ומחלחלת לתוך האומה המוסלמית.

הקולוניאליים. גבולותיהן שורטטו מבלי להתחשב בהבדלים שבטיים שהתגבשו במהלך שנות אָלף. עם סוף מלחמת העולם השנייה ותחילת עידן הדה-קולוניזציה, אותם צבאות ערביים שזה לא כבר הוקמו לא היו עוד מחויבים לשרת את אדוניהם הקולוניאליים. במקום זאת, הם תפסו את השלטון בסדרה של הפיכות בעלות חזות לאומית יותר מאשר דתית. ההמונים השמרניים הזדהו עם הקריאה ללאומיות פאן-ערבית, מאחר שזו שמרה בחובה רבות מן המורשת האסלאמית של עֶרֶם. המונח אומה, אשר שימש באופן מסורתי ביחס לאומת האסלאם (אומת אל-אסלאם), אומץ על-ידי לאומנים ערבים, כמו גנרל עבד אל-נאצר ממצרים, ביחס לאומה הערבית (אל-אומה אל-ערביה), וקריאתם לג'יהאד נגד אויבי האומה הערבית (ובמיוחד ישראל) היוותה הד לקריאות המוכרות לג'יהאד נגד הכופרים, מאחר שהאויבים – בין אם היו אלה יהודים, אנגלים, צרפתים או אמריקנים – היו אכן כופרים.

וכך אותה לאומיות פאן-ערבית נראתה כלי הולם, הן עבור האינטלקטואלים המודרניים והן עבור ההמונים שנותרו דתיים.⁴ הצלחתה של הלאומיות הפאן-ערבית צמחה עם התבוסה הערבית שהובילה להקמת מדינת ישראל ב-1948. מנהיגי ההפיכות תלו את אשמת עליבות הביצועים הערביים במנוכרים ערביים חדלי אישים או בוגדניים, ונשבעו כי כאשר יהיה השלטון בידיהם הם "ישקמו את הכבוד הערבי". דיקטטורים ערביים אכזריים תפסו את השלטון במרבית ארצות ערב על סמך הנחת יסוד שלפיה "הכוח הוא החוק הבלעדי". ברוב המקרים הצבא הוא שהפיל משטרים מלוכניים מסורתיים שביססו מאות בשנים את הלגיטימיות שלהם על האסלאם ועל נאמנויות שבטיות. אלה הוחלפו במושגים המערביים של "לאומיות" ו"סוציאליזם".

עד סוף שנות השבעים של המאה העשרים כבר הושמד כל שהיווה חלק מהמסורת האסלאמית. חיסולה של העיתונות העצמאית, בעלות ופיקוח המדינה על רשתות הרדיו והטלוויזיה והקצאת משאבים אדירים למיניסטרוני "מידע", אפשרו למשטרים הערביים הדיקטטוריים החדשים להחניק כל קול חתרני, לכפות את גרסתם שלהם למציאות ולהנפיק לאוכלוסיותיהם הנבערות תיאוריות קונספירציה למיניהן כדי להסביר את מצבן המזעזע של מדינותיהם. העובדה שהמדינה שלטה במקורות ההכנסה הגדולים ביותר (התעלה במצרים; הנפט בעיראק), הקלה על אכיפתה של כלכלה שאיננה תלויה בכוחות שוק סטנדרטיים. כתוצאה מכך לא היה לדיקטטורים ולעריצים הערביים צורך של ממש באוכלוסיות שלהם. מאחר שהמשטרים הצבאיים החדשים הללו לא קיימו שום בחירות אמיתיות, הם לא נזקקו לקולות העם. הם שלטו על מרבית משרות מקבלי ההחלטות, היו מבולבלים מבחינה אידיאולוגית

5. Ibrahim Nawar, "Freedom of Expression in the Arab World", *The Arab Press Freedom Watch*, Wye River, May 30-June 1, 2000.

4. Amir Taheri, op. cit; Menachem Milson, "Reform vs. Islamism in the Arab World Today", MEMRI, Special Report No. 34, September 15, 2004.

דוחות הפיתוח האנושי הערבי

תוצאות הרודנות במסווה של סוציאליזם חילוני והפשיזם האסלאמי במסווה של רצון אלה, הותירו את המזרח התיכון הערבי לכוד בין עבר שממנו אין הוא יכול להתנער לבין עתיד שאליו אין הוא יכול להסתגל. כיום מהווה העולם הערבי, אנציקלופדיה חיה של צורות ממשל מיושנות, החל מסולטנויות כמו עומאן ואמירויות כמו קטאר, וכלה בדיקטטורות כמו סוריה ומונרכיות שושלתיות כמו ירדן. לכל אלה דת משותפת וניסיון היסטורי משותף, כלומר: את כל אלה גם הכזיבו כל המגמות הפוליטיות באזורם בחצי המאה שעברה – לאומיות פאן-ערבית, סוציאליזם ערבי, רודנות ערבית וכעת פשיזם אסלאמי. המשטרים האלה תקועים במערכות שאינן מתפקדות, אין להם קול ואין להם עתיד, והם מאשימים את אמריקה על שימור הסטטוס-קוו שהם מתעבים ועל תמיכתה במשטרים שהונו אותם זה עשרות בשנים. כיום, מדינות ערב במזרח התיכון אינן אלא שרשרת של מה שברנד לואיס כינה "רודנויות מרופטות", החל מאוטוקרטיות מסורתיות ועד דיקטטורות מסגנון חדש, – מה שהוגדר על-ידי רעואל מרק גֵרְכֵט: "הקשר שבין אוטוקרטיה לקיצוניות אסלאמית".

מאז נגמרה מלחמת העולם השנייה הערבים ניסו כבר כל מיני סיסמאות פוליטיות. הלאומנים חלמו על אחדות פאן-ערבית; הפשיסטים האסלאמיים חלמו על מדינת אסלאם גלובלית. כתוצאה מכך חיים הערבים חלק מחיי היומיום שלהם בעולם של חלום. הם שקעו בתסוכת פוליטית שמלבה הרתיעה מן הרטוריקה האמריקנית, שהאינטלקטואלים הערבים מעצימים ונאחזים בה בלהט. מנהיגי העולם הערבי חוששים להפיג את החלומות הללו או לקרוא עליהם תיגר מכיוון שאין בידיהם כל דרך להצדיק את ממשלם הבלתי יעיל.

במחקר שערך ארגון Freedom House, "חופש העיתונות 2004: סקר עולמי על עצמאות אמצעי התקשורת" – מתוך 19 מדינות במזרח התיכון ובצפון אפריקה רק אחת, ישראל, מדורגת כ"חופשייה". 90 אחוזים ממדינות האזור מדורגות "לא חופשיות". המזרח התיכון, הוא האזור היחיד בעולם שהדירוג הממוצע שלו, הוא "לא חופשי". אלא שמאחורי היעדר חופש העיתונות טמונה בעיה הרבה יותר סיסטמית בעולם הערבי. דוחות הפיתוח האנושי הערבי שהוכנו בחסות האו"ם בידי קבוצה של 26 ערבים, חוקרי האזור ומנתחי מדיניות, מצביעים על מידת ההידרדרות בעולם הערבי.⁶ לזכותם של הערבים מחברי דוחות האו"ם על הפיתוח האנושי הערבי בשנים 2002, 2003 ו-2004 ייאמר, כי לא תלו את אשמת מצבם של הערבים בהיעדר

עבור האסלאמיסטים חשפה תבוסת 1967 מידי הכופרים הישראליים את אפסותם של הלאומנים הערבים החילוניים, הנאצריסטים כמו גם הבעת'יסטים. ההמונים החלו לפנות אל הדת לשם קבלת נחמה ועידוד, ופנייתו של האסלאם הג'יהאדי (שנוסחה במונחים דתיים) לתקן את עוולות העבר ולהשיב את תהילת העבר, הפכה לכוח אמין בעולם הערבי. כעת הוכרז כי "אסלאם הוא הפתרון", והחלה הפצת רעיונותיו וכתביו של סעיד כותאב, מנהיג האחים המוסלמים במצרים שנתלה בפקודת נאצר ב-29 באוגוסט, 1966.⁶ כותאב נחשב אבי הג'יהאד האנטי-מערבי והאינטלקטואל המוביל של הפשיזם האסלאמי המודרני. (כל כך חודרנית הייתה השפעתו של כותאב שהוא כונה כבר "המוח מאחורי אוסמה בן לאדן").

פשיסטים אסלאמיים כמו כותאב מצאו באווירה ששררה בעולם הערבי קרקע פורייה לגיוס אלה שחשו אכזבה מן העריצים העשירים שלהם ומן הדיקטטורים הצבאיים המושחתים, החלשים וחדלי האונים. ובעזרת אמצעי התקשורת הדתיים והחינוך הדתי הם סיפקו מענה קל – הערבים נטשו את דתם ולכן אללה נטש אותם. לפיכך עליהם לפתוח במסע של חזרה אל אללה ואל תור הזהב של האסלאם, ולשם כך עליהם לחזור אל הג'יהאד.

עבור האסלאמיסטים חשפה תבוסת 1967 מידי הכופרים הישראליים את אפסותם של הלאומנים הערבים החילוניים, הנאצריסטים כמו גם הבעת'יסטים

לאחר הוצאתו להורג של כותאב, טענו ממשיכי השקפת עולמו באסלאם שהערבים הפסידו במלחמת ששת הימים משום שאיבדו את אמונתם ואת דרכם, משום שהתנתקו מן הדרך האסלאמית ה"אמיתית". בשל כך היו הערבים לטרף קל לכופרים. החברה האסלאמית, הם טענו, זקוקה למערכת נוקשה של אמונות, לאידיאולוגיה שתנחה אותה. ופרשנות מילולית מחמירה של האסלאם כדברו של אללה אכן מציעה, לטענתם, מערכת אמונות מסוג זה, ומסוגלת לחולל את מה ששום דוקטרינה מיובאת לא תוכל אף לקוות לחולל – לגייס את המאמינים, להחדיר משמעת, לעורר באנשים נכונות להקריב ובעת הצורך גם למות למען אללה כקדושים מעונים. השאיפה לעולם הבא הייתה לייעוד הנעלה ביותר בחיים. הם טענו כי מסע צלב נוסף קורא כעת תיגר על העולם המוסלמי כולו בדמות ההשפעה המערבית – מסע צלב שמטרתו לחדור לנפש המוסלמים ולעשות בה סדר חדש.⁷

⁶ Menachem Milson, op. cit.

⁷ Ibrahim Nawar, "Freedom of Expression in the Arab World", *The Arab Press Freedom Watch*, Wye River, May 30-June 1, 2000.

⁸ "Arabs and Democracy", *Wall Street Journal*, July 8, 2002.

דמוקרטיזציה של האסלאם

המשימה לפרש מחדש את הקוראן כך שיתאים את עצמו לגלובליזציה של המאה העשרים ואחת, עלולה להיות מסובכת במיוחד, כי ההיסטוריה האסלאמית נטועה ברובה בשבטיות ובהתפתחות היסטורית שונה לגמרי מזו שחווה המערב. "בהיסטוריה האסלאמית – שהוגדרה על-ידי הדת, קיבלה את חייה מפולקלור ומשפה יומיומית עשירה באלוהיות דתיות, ונחקקה בזיכרון בעיקר באמצעות ניצחון ותבוסה צבאיים – מצוי המפתח הרגשי גם לדלי ההשכלה ולקטני האמונה".¹²

המזרח התיכון הערבי לכוד בין עבר שממנו אין הוא יכול להתנער לבין עתיד שאליו אין הוא יכול להסתגל

חלקית טמונה הסיבה לכך באסלאם עצמו. אף שהאסלאם הוא מורכב, השלכותיו הפוליטיות פשטניות למדי – הוא תומך בסמכותיות השליטים ובצייתנות המאמינים. התרבות הפוליטית האסלאמית אינה מתירה קיומה של ציבוריות עצמאית, וגם לא הפרדה בין הרוחני לחילוני. הדגש ששם האסלאם על ריבונות אלוהית (המתבטאת באמצעות השריעה ומפורשת בידי חכמי הדת) במקום על ריבונות עממית, מוציא רבים מן הנושאים החשובים ביותר של המדיניות הציבורית אל מחוץ לתחום קבלת ההחלטות הציבורית. על-פי הפרשנות המילולית של האסלאם מתקיימות רק שתי אפשרויות – לשלוט או להיות נשלט. כמו הנצרות, גם האסלאם הוא דת אוניברסלית שחזונה הוא טרנספורמציה סופית של העולם בצלמה. אולם שלא כמו הנצרות בת זמננו, האסלאם טרם השכיל לקחת בחשבון אפשרות של פלורליזם דתי המבוסס על שוויון בין כל האמונות.

האסלאם מהווה כוח אזורי זה למעלה משנות אלף, וקשה יהיה ליישב בינו לבין חירות, בינו לבין תוצאות המודרניזציה. כל רפורמציה אסלאמית תהיה כרוכה בהכרח בהפרדת הדת המוסלמית וכוהניה מן המדינה הפוליטית ומכללתה. פירוש הדבר הוא שממשלות לא תמיד יפעלו בהתאם למסורת האסלאמית, ואולי לא יעמידו אפילו פנים שהן מנסות לקיים כמה מהמסורות האלה. במציאות, שלא כבספרי לימוד באזרחות, הדמוקרטיה היא העדפה נלמדת. עולם ומלואו מבדיל בין דמוקרטיה לאנרכיה, אבל הסיבה היחידה לכך שאנחנו, במערב, מבינים את ההבדל הזה, היא שהתנסינו בשתייהן כחלק מן ההיסטוריה שלנו. הערבים לא התנסו בזה. ארבע מאות נדרשו למערב על

סיוע הומניטרי זר מהמערב (כפי שנוטים לעשות מרבית המשטרים הערביים), אלא התייחסו ל"העדר ממשל דמוקרטי ועיל כמכשול מרכזי לצמיחה כלכלית... הצורך בשלטון חוק בעל שקיפות ובמערכת משפטית הוגנת ומהירה עם שופטים מקצועיים". הפרטה וחופש כלכלי (מרכיבים נחוצים שניהם של מודרניזציה), הנם חסרי משמעות ללא שלטון חוק. הדוחות היו מהפכניים בממצאיהם, אף כי המלצותיהם אולי לא ייושמו לעולם.

הדוח הראשון, שפורסם ב-2002, אבחן את שלושת החסכים הבסיסיים בעולם הערבי – בזכויות פוליטיות, בזכויות נשים ובידע.⁹ הדוח השני, שפורסם ב-2003, בדק את מצב רכישת הידע בראשית המאה העשרים ואחת, והגיע למסקנה כי הפקת והטמעת הידע בארצות ערב נותרו חלשות למרות קיומו של הון אנושי ערבי משמעותי.¹⁰ הדוח השלישי קיבל כותרת משנה: "לקראת חופש בעולם הערבי". הוא הציג הוכחה אנקדוטית לשיפור, אך לא הוכיח כל שינוי בר-קיימא בתרבות הפוליטית. הדוח עצמו הודה כי חלה נסיגה משמעותית בתחומים של הפרת זכויות אדם, עינויים, מעצר פעילי זכויות אדם וכליאת עיתונאים. הארצות הנדונות החזיקו למעשה ב-2004 בשיא עולמי שלילי ביחס לחופש העיתונות (עמ' 39-40).¹¹

כל דוחות הפיתוח הערבי מתארים בפירוט מדויק את כשלי העולם הערבי בפתחה של המאה העשרים ואחת. סך התוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) של העולם הערבי כולו קטן מזה של ספרד; וארצות ערב מהוות רק 4 אחוזים מן הסחר העולמי אף שהן מונות 20 אחוזים מאוכלוסיית העולם. הדוחות מציינים כי ארצות ערב לא למדו את לקחי העבר, וכי "תחום התרגום נותר כאוטי". ג'ון לופטוס, למשל, מייחס את תחילת ההידרדרות הערבית הגדולה לצו הטורקי של איסור דפוס בחצי האי ערב. כתוצאה מכך, מספר הספרים שתרגמו הערבים באלף השנים מאז שלטונו של הח'ליף מאמון זהה למספר הספרים שתורגמו בספרד בשנה אחת! מספרם הממוצע של הספרים שתורגמו בעולם הערבי במחצית הראשונה של שנות השמונים של המאה העשרים, היה 4.4 למיליון איש במשך חמש שנים, בשעה שבהונגריה הגיע מספרם ל-519 ואילו בספרד ל-920. בישראל מספרם הוא כ-380.

⁹ "Human Development in the Arab World: A Study by the United Nations", MEMRI, Inquiry and Analysis Series No. 104, July 25, 2002.

¹⁰ "The Failure to Establish a 'Knowledge Society' in Arab Nations: Arab Human Development Report", MEMRI, Inquiry and Analysis Series No. 151, November 6, 2003.

¹¹ Dr. Nimrod Raphaeli, "The Arab Human Development Report III: An Appeal for Openness and Freedom", MEMRI: Inquiry and Analysis – Reform, No. 219, April 29, 2005; See "United Nations Development Programme", Arab Human Development Report, 2004, "Towards Freedom in the Arab World", New York, April 2005.

¹² Reuel Marc Gerecht, "Democracy Anxiety: Iraq's Shiites are Nervous. 12 They Won't Get to Vote; Americans are Nervous about Letting Them", *The Weekly Standard*, February 2, 2004, Volume 009, Issue 20.

מנת ליישב בין חירות לדת. מה שנחשב כיום באנגליה "המסורת הדמוקרטית", פירושו התקדמות לקראת ממשלה פרלמנטרית שהחלה עם המגנה כרטה (Magna Carta) במאה השלוש עשרה וכללה ארבע מאות של רדיפות, מסעות צלב, מלחמות דת ורנסנס מחשבתי ששיאו היה בהפרדת הכנסייה מהמדינה ויצירתו של מעמד ביניים משכיל, חילוני ובעל חשיבה עצמאית. בסופו של התהליך התבססה שיטה מתקדמת ויציבה של ממשל הומני.

מכאן שייתכן כי תקוותינו וחלומותינו לגבי נאורות ערבית חדשה פשוט גבוהות מדי. משום שדמוקרטיה אינה יכולה להתקיים בסביבה נטולת מפלגות, והאסלאם מגנה כל פיצול של האומה המוסלמית למפלגות ולקבוצות. כל חלוקה, בין אם כיתתית ובין אם פוליטית, אסורה על-פי חוק. חכמי האסלאם המסורתי טוענים כי רק השריעה (הקוראן וההדית) המכיל אוסף נרחב של הלכות מקודשות שהתפתחו במאה השביעית) יכולה למשול, אף שאין זה אפשרי לנהל כלכלה מודרנית ולקיים פיתוח מדעי על בסיס עקרונות נוקשים שנקבעו לפני למעלה מאלף שנים ונועדו לשם כיבוש ושליטה. דת האסלאם חייבת למצוא איכשהו דרך לחיים בעולם המודרני. היא איננה יכולה לכפות צייתנות דתית באמצעות רצח ולצפות עם זאת להיחלצות מימי הביניים. כפי שכתב ברינק לינדסי ממכון CATO בנשינל קווי: "כל דת המעמידה במרכז קיומה שינון בעל-פה של טקסטים עתיקים, דיכוי של חקירה ביקורתית ומחלוקת, שעבוד נשים וצייתנות מתרפסת לשלטון, איננה יכולה להניב אלא את הידרדרותה שלה".

בקצרה, הכנסת העולם הערבי אל המאה העשרים ואחת היא אתגר מרכזי בתקופתנו. דמוקרטיה אמיתית פירושה ירידה לחקר הסיבות לכישלון המשטרים הערביים הנוכחיים בהעלאת רמת החיים של אזרחיהם; שינוי בסדרי העדיפויות של המדינה; דיון ביתרונות הליברליזציה הכלכלית, ההפרטה והפיתוח; הכרה באנומליות החריפות שבעולם הערבי; נקיטת אמצעים נרחבים לכינון רפורמה חינוכית ולהעלאת רמת האוריינות; חיסול שיטתי של השחיתות השלטונית; כינון בחירות חופשיות; דיון במעמד האישה בחברה האסלאמית; חקר הסיבות לריבוי ההולך וגדל במספר "ילדי הרחוב" בעולם הערבי; ודיון בסוגיות הנוגעות לנגישות חופשית למידע, תקשורת, ארגונים מקצועיים, איגודי עובדים, חוק ומשפט הוגנים. אולם כל המדדים הללו ידרשו שינוי קיצוני

בחשיבה הערבית.¹³ כינונה של דמוקרטיה בעולם הערבי ידרוש השלמה עם פחות שוויון כלכלי (שוויון זכויות כלכלי הוא עיקרון מרכזי באסלאם) תמורת עושר רב יותר והעלאת רמת החיים של החברה כולה. דמוקרטיזציה תחייב את הפיכת הנשים לשותפות מלאות בחברה האסלאמית; הכרה בקיומה של מדינת ישראל בקרב העולם הערבי; ובראש וראשונה – קבלת הרעיון שהאסלאם עצמו יאבד משהו מהפופולריות שלו וממרכזיותו בחברה, וייאלץ לעבור מספר שינויים דוקטרינריים, כשם שקרה במערב, הן ליהדות, והן לנצרות. בתרבות האסלאמית יחלו לצוץ אי אלו סימנים בלתי נמנעים של ירידה מוסרית, עם השתחררות האנשים משמירת החוקים הנוקשים של הדת האסלאמית.

העולם הערבי מתמקד כיום בעבר, חי בתוכו, כמה לשוב אליו ודבק בכל דבר שמתחבר אליו – טקסים, מנהגים ופנטזיות – ואילו המנטליות המערבית איננה טרודה עוד בעניינים אלה ואינה מייחסת להם חשיבות להשגת המטרות שהחברה שואפת אליהן ושהמוני העם מבקשים לעצמם. המערביים מאמינים כי רוח הדת חשובה יותר מכתביה, וכי הדת, היא מחויבות אישית ולא קולקטיבית ונכפית.

יתרה מכך, חברות מערביות לא השיגו קידמה מדעית ופיתוח מוסדי באמצעות דיבורים על העבר, אלא באמצעות הפקת לקחים ממנו.¹⁴ במרבית מדינות ערב הולך ומתגבש מעמד ביניים עירוני חדש שמחפש אלטרנטיבה לפרנויה הדתית של האסלאם הפשיסטי ולחוסר היכולת והשחיתות של הקליקות השליטות.

למעמד הביניים הערבי במזרח התיכון אין קול, והוא איננו רשאי להיות חלק ממגוון הדעות העשיר בעולם הערבי. אין למעשה בעולם הערבי חלקים מבודדים יותר מן השמאל הדמוקרטי, הימין הדמוקרטי והמרכז המתון. התפתחותו של מעמד ביניים ערבי מסמנת את התקווה לעתיד הגדולה ביותר של העולם הערבי, את תקוותה הגדולה של אמריקה ליציבות אזורית, ואת תקוותו הגדולה של העולם לעתיד של שלום לדורות הבאים. ■

¹³ For a discussion on both aspects of the subject, see "World Policy Journal Article", Vol. 18, No. 3, Fall, <www.worldpolicy.org/journal/articles/wpjo1-3/2001>.

¹⁴ Craig S. Smith, "Europe's Muslims May be headed where the Marxists Went Before", *The New York Times*, December 26, 2004; see also: Aminul Haque, "Islamic Pride and Prejudice", *The Independent*, London, April 14, 2004.

שלון מזיכרוןך אינסטנקטיבית חמישה-שישה שמות של ערבים. מה תקבל? כנופיית פושעים, עריצים, סחטני נפט, טרוריסטים ומרצחים סדרתיים.

הכומר ג'יימס וויניארד (ראש ארגון נוצרי-ציוני)